

Zoltán

Raácz Judit

1. A *Zoltán* név eredete a mai napig pontosan nem bizonyított. A leginkább valószínű, hogy török eredetű régi magyar személynév, amely jelentése 'fejedelem'. Ugyanennek a szónak az alakváltozata a *sultán*. Érdekes azonban, hogy csak 1473-tól nevezték ezzel a szóval a törökök az uralkodóikat, előtte az *emír* kifejezést használták. A *sultán* eredetileg arameus eredetű arab szó, amely perzsa közvetítéssel került a török nyelvbe. A kipcsak és a kun nyelvben *soltan*, a besenyőben *sultan* alakban élt. Azt azonban nem tudjuk, melyik népcsoport ismertette meg őseinket ezzel a szóval, mivel a honfoglalás előtt a magyarok több török néppel is találkoztak. Az bizonyos, hogy a kifejezés személynévvé a magyarban vált (Bíró 1997, Fercsik–Raácz 2009, 229).

A név jelentésével kapcsolatos bizonytalanságot mutatja az is, hogy létezett olyan téves magyarázat is, amely szerint a Zoltán a szláv *zlatan* 'aranyból való' szóból származik. A *zlatan* alak szó eleji mássalhangzó-torlódását feloldva egy *a* magánhangzót betoldva *zalatán* alakot hoz létre. „A Zalatán szót azután a magyar tovább igazította a maga nyelvének törvénye szerint. Az első szótagra eső hangsúly miatt a második a hangot kilökte, s lett belőle Zaltán éppen úgy, mint szlama-ból lett szalama és ebből szalma; vagy Pordán-ból lett Paradány s ebből Pardány, Pordány. A Zaltán név végül a végső *á* hang assimiláló hatása alá került. Ennek ereje alatt az első szótag hangzójából ajaktalan a, majd *o* lett és a mint Barabás-ból Barbás, majd Borbás lett, éppen úgy Zalatán-ból megalakult a Zoltán.” (Karácsonyi 1908, 177). De a nevet gyakran magyarázták a rokon *Zsolt* névvel együtt úgy, hogy mindkét név közös töből, a mongol *zol* vagy *dzol* 'szerencse' szóból ered (Czuczor–Fogarasi 1862, 1273).

2. A név első ismert viselője *Zolta* herceg (907–947) volt, aki Árpád fejedelem ötödik, legifjabb gyermeke. Ő már az új hazában született. Keveset tudunk róla, mert a későbbi korokban készült krónikák adatai nem pontosak. Anonymus például tévesen fejedelemnek írja le *Zoltát*: „[Árpád] Örökébe lépett fia, Zolta, apjához hasonló erkölcsére, azonban elütő megjelenésére nézve. Zolta fejedelem ugyanis kicsit selyp és fehér bőrű volt, puha és szőke hajú, középtermetű, harcias vitéz, bátor szívű, ám alattvalói iránt kegyes, nyájas beszédű, de hatalomra törő, akit Magyarország valamennyi főembere meg vitéze csoda mód szeretett.” (Anonymus 1975). Zolta maga nem volt fejedelem, mert az ősi szokás szerint Árpádot a legidősebb férfi családtag, Árpád unokaöccse, Szabolcs követte a trónon. Őt Árpád egyik unokája, Fajszt váltotta fel a fejedelemségben. Az augsburgi csata (955) után került uralomra Zolta fia, Taksony, a rangidős herceg. Taksony egyenes leszármazottjai az Árpád-házi királyok. Így ugyan Zolta nem volt fejedelem, de őt tekintetjük valamennyi Árpád-házi király egyik ősapjának. Még egy *Zoltáról* tudunk az uralkodócsaládból, aki a krónikák szerint mintegy száz évvel élt később, mint Zolta herceg. Amikor István király elvette nagybátyjától, a hűtlenné vált Gyulától az erdélyi tartományurasságot, megbízható rokonát, Zoltát ültette a helyébe.

3. A *Zoltán* név igen korán vált apanévi eredetű családnévvé. Az első adatunk 1398-ból származik. De a későbbi évszázadokból is vannak adataink. A név írásmódja többféle

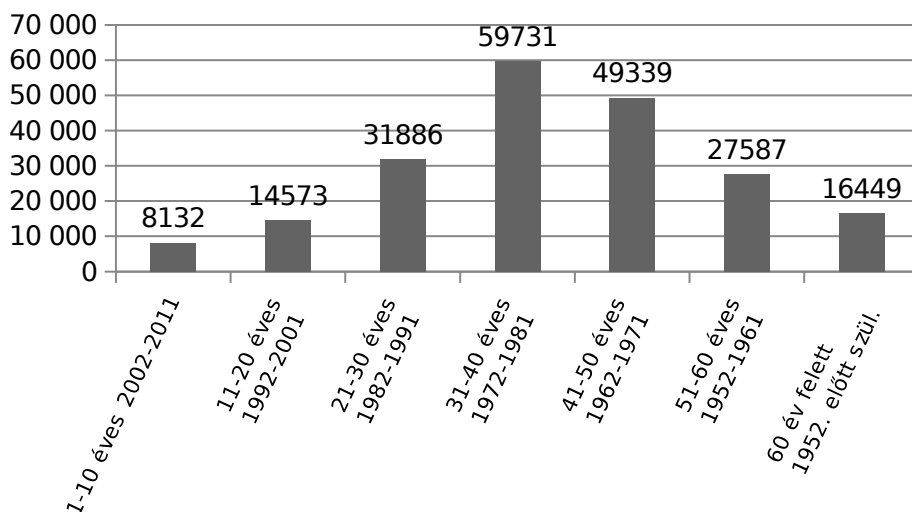
változatban fordult elő: *Zoltan, Zolthan, Zolthán, Zotan, Zolltan, Szoltan, Szoltán* (Kázmér 1993, 1161). Ma is megtalálhatjuk a *Zoltán* családnévet. A 2007-es statisztikai adatok szerint ennek az évnek az elején Magyarországon 771 fő viselte ezt a családnévet (Hajdú 2010, 1509).

4. A *Zoltán* név a honfoglalás után igen ritkán egyelemű névként, illetve megkülönböztető névként, majd családnévként fordult elő, aztán századokon keresztül feledésbe merült. Keresztnévként a reformkor idejében, a nemzeti romantika korában lett ismét népszerű. A név XIX. századi elterjedését elősegítette, hogy Petőfi Sándor fiát e névre keresztelte. Ettől kezdve aztán a *Zoltán* fokozatosan egyre ismertebbé vált. De nem Petőfi fia volt az első újkori *Zoltán*. 1833-ban már ezt a nevet kapta Balogh Pál, orvos fia, Balogh Zoltán, aki a szabadságharcban is részt vett. A név népszerűvé válásában bizonyára szerepe volt Jókai Mór 1874-ben megjelent Kárpáthy Zoltán című regényének is. Így a XIX. század végén készült névgyakorisági listán a 20–25. helyen található a *Zoltánt*, de az 1950-es években már a 9–10. leggyakoribb névvé vált.

A *Zoltán* név divatossá válását a Jókai-regénynél még jobban elősegítette az 1966-ban, a regényből készült azonos című film megjelenése, amelyet Várkonyi Zoltán rendezett. Ezt bizonyítja az ebből az időszakból származó budapesti újszülöttek neveinek gyakorisági listája is. Míg a fővárosban 1959-ben a *Zoltán* név a 8. helyen állt, és az újszülöttek 2,52%-a kapta, addig 1967-ben ez a név már az első helyet foglalta el, és a kisfiúk 6,1%-át nevezték így abban az évben (Büky 1968, 150). A név kedveltségének megnövekedését az országos statisztikai adatok is bizonyítják, 1967-ben már a második leggyakoribb név a *Zoltán*, és a kisfiúk közül ebben az évben 5919-en kapták a nevet. Az 1983–87-es gyakorisági adatok szerint a negyedik helyen szerepel a név, amely 17125 névadást jelent. A *Zoltán* névnek az 1960-as években bekövetkezett népszerűségét csak megerősíti az a Tóth Imre által végzett felmérés, amelyben azt vizsgálta, hogy mely nevek a legszebbek. Az 1966-os kutatásban résztvevők szerint a legszebb férfinév a *Zoltán* volt. Egy válaszadó így jellemezte a nevet: „A *Zoltán* név muzsikája a mélyhegedű zenéje.” (Tóth 1967, 128).

A 2000-es évektől egyre inkább csökken a *Zoltán* név népszerűsége; míg 2000-ben a 11. leggyakrabban választott férfinév 1111, 2005-ben ez már a 17. helyet jelentette 896 névadással. 2012-ben már csak 562, 2013-ban 578 újszülött kapta ezt a nevet. 2014-ben azonban egy kicsit növekedett a *Zoltán* nevet kapó kisbabák száma, amely 649 főt jelent.

Érdekes a név korosztályok szerinti megoszlását megfigyelnünk (1. ábra), amely a 2011-es összlakosság adatai szerint készült. A diagramról jól leolvasható, hogy a név kedveltsége valóban az 1960-as évek végétől terjedt el. Így biztos, hogy nagy hatással lehetett a névadásra a Jókai-regényből készült film főszereplője, Kárpáthy Zoltán.

1.ábra. A Zoltán név korosztály szerinti megoszlása¹

5. A *Zoltán* név nem gazdag becéző alakokban. Egyetlen olyan becenevi alak van, ahol a teljes tőhöz járul a képző, ez a *Zoltánka*. Több becéző forma a megrövidült névalakhoz egyelemű vagy testesebb képző kapcsolásával jött létre (Hajdú 2003, 638–731). Egyelemű képzős formák: *Zoli*, *Zoló*. A testesebb képzős becenevek nagyobb számban fordulnak elő: *Zoci*, *Zolcsi*, *Zolics*, *Zolika*, *Zolkó*, *Zolóka*, *Zolti*, *Zotyá*, *Zotyák*, *Zotyék*, *Zotyesz*, *Zotyí*, *Zotyó*, *Zozó*. A *Zoltán* névnek több rokon neve is megtalálható az anyakönyvezhető férfinevek között: *Csolt*, *Solt*, *Zolta*, *Zsolt*. A név női párja a *Zoltána*. Ez az alak azonban csöppet sem közkedvelt. A 2013. január 1-jén készült statisztikai adatok szerint hazánkban összesen 7 nő viselte ebben az időpontban a nevet.

6. Földrajzi nevünk is őrzi a nevet. Az erdélyi tartományuraság fejének, Zoltánnak a nevét viseli ma is Háromszék megyében az Olt partján fekvő *Étfalvazoltán*, amely két faluból egybeépült kis község. *Zoltánháza* (Zenkovci) pedig ma szlovéniai község.

7. A *Zoltán* névhez több nyelvi játék, névcsúfoló kapcsolódik. Ki ne ismerné a *Zoltán, fázol tán?* játékos kérdést. De egyéb névcsúfolók is ismertek:

Zoltán, / Lovagol a hangyán.

Zoltán, / Tököt visz a hátán, / Megunja, leteszi, / Földhöz vágja, megeszi.

Zoltán, / Szúnyog a hátán, / Ha nem bírja, leteszi.

Zoltán, / Kökörcsin a hátán.

Zoltán gazda, / Bújj a gazba.

Zoltán úr, / Fut a nyúl, / Fogd a puskát, / Dír-dír- dúr.

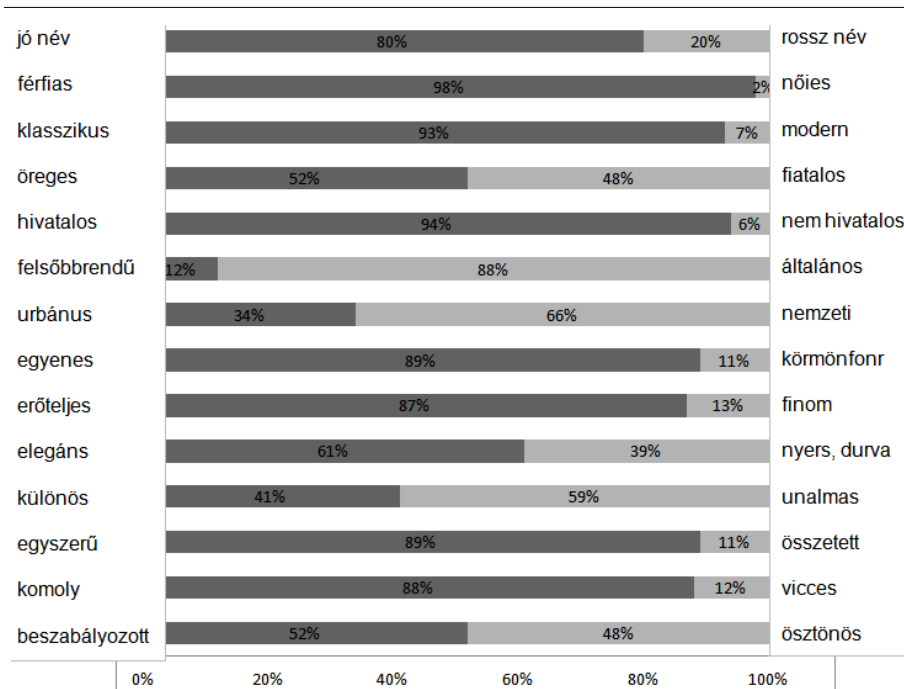
Zolkó, / Csípjen meg a dongó.

Zoltán / valóságos szultán.

¹A diagram az MTA Nyelvtudományi Intézet birtokában levő statisztikai adatok alapján készült.

8. A *Zoltán* ugyan tipikus magyar név, ennek ellenére több idegen nyelvű névkönyvben megtalálhatjuk, ahol a név sokszor téves jelentése mellett híres névviselő(ke)t is megadnak. A leggyakoribb és legnépszerűbb angol névkönyvben például a *Zoltan* (ékezet nélküli alak szerepel) nevet bizonytalan eredetűként a török *sultan* szóból vezeti le. A név híres viselőjeként pedig Korda Zoltán filmrendezőt nevezi meg (Pickering 2004, 373). A németek legismertebb névkönyvében a név már ékezettel olvasható, magyar eredetű, jelentése 'szultán', és legismertebb képviselője Kodály Zoltán (Kohlheim 2013, 399). A cseh névkönyv szintén ékezettel jelöli a nevet, amely magyar és török eredetű, és a *sultán* kifejezésből származik. A könyvben a név március 8-i névnapja is olvasható (Knapopová 2008, 287). Egy francia névkönyv arab eredetű névként említi a *Zoltánt* a *sultan* szóból. A név híres viselőjeként Kodály Zoltán mellett Kocsis Zoltán nevét is megemlíti (Barbé 2004, 505). Egy másik francia névkönyv már görög eredetűnek jelöli a nevet, amely a *Zoé* névből ered (Jouniaux 2007, 460). A legmegdöbbentőbb egy amerikai névkönyv, amelyben a név eredete magyar, jelentése 'szultán', de a név alakváltozataként *Zoltann*, *Zoltane*, *Zoltanne*, *Zsoltan* kifejezések szerepelnek (Bolton 2009, 672). Mind a francia, mind az amerikai könyvben a név ékezet nélkül olvasható.

Az internetes magyar és külföldi névlistákon is megtalálhatjuk a *Zoltán* nevet. A Behind the Name oldalon a nevek megadott 14 oppozíciós pár alapján minősíteni lehet <http://www.behindthename.com/name/zolta10n/rating>. Ezt az oppozíciós skálát felhasználva 154 fő (92%-ban 18 és 25 éves fiatalok, akik közül 79%-a nő, 21%-a férfi volt) körében kitöltött online kérdőív alapján az alábbi módon minősítették a válaszadók a *Zoltán* nevet (2. ábra). A felmérésből kitűnik, hogy a *Zoltán* nevet a válaszadók jó, férfias, komoly, klasszikus, erőteljes névnek tartják. Érdekes, hogy az angol nyelvű honlapon ugyan csak 23-an minősítették a megadott szempontok alapján a nevet, de ők is hasonlóképpen látják a névhez kötődő asszociációkat.

2. ábra. A Zoltán név minősítése

E tulajdonságokat olvasva igaznak vélhetjük ünnepeltünk esetében a *nomen est omen* mondást. Kedves Zoltán, még nagyon-nagyon sok sikeres, örömteli, egészségben eltöltött éveket kívánok!

Hivatkozások

- Anonymus. 1975. *Gesta Hungarorum*, hasonmás, ford.: Pais Dezső, szerk.: Györffy György, Budapest: Magyar Helikon.
<http://mek.oszk.hu/02200/02245/02245.htm#54>.
- Barbé, Jean–Maurice. 2004. *Tous les prénoms*. Paris: Editions Jean-Paul Gisserot.
- Bíró Ágnes. 1997. *Zoltán* (kézirat).
- Bolton, Lesley. 2009. *The complet book of baby names*. Naperville: Sourcebooks, Inc.
- Büky Béla. 1968. Tények, elvek és a mai budapesti keresztnévadás. *Magyar Nyelvőr*. 92: 149-156.
- Czuczor Gergely–Fogarasi János. 1862. *A magyar nyelv szótára*.
- Fercsik Erzsébet–Raátz Judit. 2009. *Keresztnevek enciklopédiája*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Hajdú Mihály. 2003. *Általános és magyar névtan. Személynevek*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Hajdú Mihály. 2010. *Családnevek enciklopédiája. Leggyakoribb családneveink*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Jouniaux, Léo. 2007. *Les 10000 plus beaux prénoms rares*. Paris: LEDUC.S.

Karácsonyi János. 1908. Zoltán. MNY. 176–7.

Kázmér Miklós. 1993. Régi magyar családnevek szótára XIV–XVII. század. Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság.

Knapopová, Miloslava. 2006. Jak se bude vaše dítě jmenovat? Praha: Academia.

Kohlheim, Rosa und Volker. 2013. Lexikon der Vornamen. Dudenverlag. Zürich: Mannheim.

Pickering, David. 2004. Dictionary of first names. London: Penguin Books.

Tóth Imre. 1967. A legszebb magyar név. Magyar Nyelvőr. 91: 122–32.